

ՄԵԼ ԵՐԵՄԵՅ

ԺԱՂՂՈՒՄ

1. «Շրջագալութիւն ի Բարձր Հայտ», — 2. Արմաշի «Չարխափան Սուրբ Աստուծոյն», էնթաթական չայոց ուխտաստեղծն: — 3. Ջնկոց մը: — 4. Կովկասը եւ Կովկասեան երը: — Օր. Փրմար ՄՈՒԷԲ Թարգմանիչ Նայ քանստեղծութեանց:

1. «Երկնայաշէն ի Բարձր Հայտ» — Այս խորագրով յօդուած մը հրատարակեց Emil Sternert գերմանեան լեզուաւ, ի թերթին «Westermanns illustrierte deutsche Monatshefte für das gesamte geistige Leben der Gegenwart» (50. տարի, պրակ 590. 1905 թ. 2, էջ 261—69), որուն մէջ հնդկեան հնգամանկը կը ստորագրէ հինաւիժի ու դիւթիւ Բարձր Հայր լեւնագաւաւին շքեղ բնութեան բնական գեղեցկութիւնները: Նիւթին եւ պարզային համաձայն՝ համառօտակի մէջ ընդ մէջ հինգ հայ աղբիւր քաղաքական ու եկեղեցական-պատմական կենաց տալիս խոշոր գծերը, շնորհալով միանգամայն ներկայ ժամանակին տեղի ունեցած գէպքերն եւ այն առթիւ ստեղծուած կենացը: Կովկասեանի Հայ երկրագործ գիւղացիին՝ կ'ըսէ Զաւայիբո, գրեթէ միշտ եւ ամէն տեղ՝ բարի, շատ լաւ ու կարգաւորեալ մարդ է, որուն հիւսափութիւնը գովելու համար խօսք չի գտնիր գերմանական յօդուածագիր ճանապարհորդը: Այս գրութիւնը պարզաբարուած է էնթաթի վանքին եւ Երզնկայի եկեղեցւոյ պատկերներով, Անայ եւ Ջուրգիտի եկեղեցւոյն աւերակներով, որոնց մասին եւս տեղեկութիւն կու տայ Զաւայիբո իւր ընթերցողներուն:

2. Արմաշ «Չարխափան Սուրբ Աստուծոյն», էնթաթական չայոց ռեփորմիստի մը մէջ (Die katholischen Missionen 1905 Գեկե.), որ Յիսուսեան կրօնաւորներէ կը խմբագրուի, կայ Հայկական Նիւթ րովանդակող յօդուած մըն ալ — Արմաշի ուխտագնացութեան, ուխտաւորներուն եւ ուխտաւորներին մասին: Եօդուածագիրը կամ տեղեկատուն, որ գաղղիացի առաքեալ մըն է, P. Clément անունը, վերաբրեման կարգի, իսկ պատուրութիւններն ի գրի առած է այն ժամանակը՝ երբ Արմաշի վանահայրը տալիս Վուրեան Սրբալանն էր: — P. Clément քանի ընթերցող Նիւթիւրիւնը Արմաշ գացողներէ կ'ընթերցանէ, եւ առիթ կ'ունենայ ի մերձաւոր ճանշնալու Հայ աղբիւր կրօնասեր ժողովարդ մ'ըլլալը: — Մեծ սիրով կ'ընդունուին Վուրեան Սրբալանն, որ անձամբ կ'ընթերցէ ու ցոյց կու տայ տեսութեան արժանի տեղերն եւ իրենց Ներկայ կ'ըլլան զոհեալ քիւն մը Նիւթիստապետ արարողութեանց, որոնցմէ վերջը Վուրեան Սրբալանը զգեստաւորուած՝ կամ ըստ քաջատարութեան Է. Կընմայ, «սպիհունը զարգարայ ու պաճուճայ, բայց երկնաշէն, շքեղ զգեստի մը գաղափարականը, հագած եւ թափօրի մը զուլին անցած՝ զուրկ կ'ըլլէ եկեղեցիէն, որուն հրապարակին վրայ թերեւէ լեզուաւ երկար

ճառ մը կը խօսի ուխտաւոր ժողովուրդեան: Սեւացեալ թիւացած երեսներուն վրայ՝ կ'ըսէ P. Cl., կարելի եր որոշ կարգաւ թէ շատ սիրուած ժողովուրդական հովուին խոսքերէն բառ մ'իսկ չէր վերկար անոնց ուշադրութիւնէն: Վուրեան եպիսկոպոսը՝ որ Գալիկեանքի ուսման մակարդակը բարձրացնելուն մէջ մեծ արդիւնք ունի՝ իրապէս գիտական մըն է, բարձրովն իւր աշակերտաց հետ եւ իւր աշակերտներուն համար կ'ապրի: Իւր խոցը՝ որուն գրասեղանն եւ գարանները թերթերով եւ ամէն տեսակ գրքերով ծածկուած ու զարդարուած են, միայն այն ատեն կը թողու՝ երբ իւր աշակերտներուն պիտի երթայ: — Ուսմանց ծրարակէն է Հայ. թեր. գաղ. գերմ., սկզբնատարեց լատիներէնէն, յունարէնէն եւ ռուսերէնէն: Բայց պատուոյ տեղը Փիլիսոփայութիւնն եւ Աստուածաբանութիւնը կը գրաւեն: Երբոր ու շրջորդ տարւան աշակերտներն ընթերցիլ կը թարգմանեն ու կը մեկնեն գաղ. գաղական գրուածքները: Կրօնաբանական աշակերտներն ակնհայտ ինքնահասկանութեամբ առկէ՝ կ'օգտուէին իրենց լեզուագիտութիւնը ցոյց տալու գաղղիացի այցելուներուն, եւ ամէն փողպեցիք վրայ եւ ստեղծող զուրկ կը բարեւէին զանոնց գաղղիերէն լեզուով: Այս երեստարգետնուն ամբողջ կեցուածքն եւ պարզ վարմունքը ցոյց կու տայ եղբ, թէ բարեկարգութեան սանձերը հոն բաւական թոյլ կը բռնուին: — Աւանց ցաւալու եւ չիկնելու կարելի չէ ընթեանել գրուածքին վերջաւորութիւնը, սեբ P. Cl. կը խօսի տղեւ եւ անգրագետ եկեղեցական անձանց մասին, որոնց անարգուած եւ խեղճ վիճակը բարոյեցիւ հոգ կը տանի եղբ Դուրեանն Սրբալանը: Ըստ Յօդուածագրին իրաւարդ նկատութեան՝ տերութիւններուն այս թանկը ագիտութիւնն է պատճառ, որ բոլոր լատինութիւնը կըցաւ անարգել մուտք գտնել արեւելք մէջ եւ խեղճ ժողովուրդներն մէջ ճարտարի: Այս յօդուածն ալ նոյնպէս զատկերապարզ է, Չարխափան Ս. Աստուածածին պատկերը, Արմաշի եկեղեցւոյն եւ վանքին տեղը, Վուրեան Սրբալանին կենդանադրին եւ Արմաշի բնասիրք մը՝ որ ծաղկապստիկ նստած՝ ճառար կ'աղայ:

3. Ջնկոց մը: — Արիտա. արքեպ. Սեդրակեան կը խնդրէ մեղմ ծանուցանել «Հանդէսի, բնթերցողներուն, որ իրեն թէ Է. Լամբարեանի «Ընդգիծականութեան» մէջ (տ. ՀԱ. 1905, էջ 281—85) տեղի գտած են թիրիխացութիւններ, «զոր պարզել եւ ընթերցողներու աշագործութեան ներկայացնել պարտքս պիտի համարեմ ի գէղ ժամանակի», Անշուշտ այս խոտուցուած պատասխանը կը կարգանք «Արարտի, կամ «Լոյսի» մէջ:

4. Կնիւց եւ Կնիւցիւնը: — Օրբը յառաջ մայրաքաղաքին լրագրիները ծանուցին թէ ճանապարհորդ. Ե. Դիրբը՝ որ երկու տարի Կովկասը ճամբարած է, Գեկե. ամ. այն 14ին, 16ին եւ 18ին «Urania» թատրոնին մէջ ճառախօսութեան վրայ ընէ Կովկասի բնականութեան եւ երկրի վայր: Իրեն Հայ բնականաբար հետաքրքրեցանք եւ երեք ճառախօսութեան ալ ներկայ գտնուցանը: Դառաւորութեանը՝ ինչպէս բարեք, երեք օրու կամ երեք

մասի բաժնուած էին: Առաջին օրը խոնցեալ կով-
կոսի հարուստ՝ բայց թիւ շահագործածած ու
մշակուած դրանքի բնութեան վրայ՝ երկրորդ եւ
երրորդ օրն ալ ճառեց ազգագրական ու քաղա-
քակրական հանգամանք եւ յարաբերութեանց
մասին, եւ ի վեր հանեց կովկոսի բնագոյնը, քա-
ղաքակրթութեան աստիճանը՝ որ թիւ բարձրացած
է: Պր. Դիրր յաջող լուսով պատի վրայ ցոյա-
ցեալ բազմաթիւ նկարներով աւելի պարզեց ու
գիւրացեալ իւր շատ շուր ու ցամաք, սեղմ մանա-
գիտական ճառասացութիւնները: Անշուշտ իւր
ճառերուն այս զուտ մանապօրական գոյն ունե-
նայն էր պատճառը՝ որ այցելուներու խուռն բազ-
մութիւն մը շունեցաւ իրեն ուկնդիր: Պ. Դիրր՝
լուս մեզ, պէտք էր կովկոսի գլխաւոր ասորը կազ-
մող ազգաց վրայ աւելի մանրամասն խոսիլ: Երա-
գրութիւնէն վերջ՝ կատարեալ տեղեկութիւն տալ
անոնց նիստ ու կայտին, բարձր ու գէշ սովորու-
թեանց եւ յատկութեանց, առաւելութիւններուն
եւ պահպանութիւններուն, արուեստներուն եւ տա-
րազներուն, ընդհանուր համաժամութիւն մը ազ-
գութեանց ձիրքերուն, կրթութեանց վրայ եւն
էին: մինչդեռ Պր. ճառասացը չէր զոյ տար հակա-
ռակը՝ ծանրացաւ աւելի Դադարասնի մանր մունր,
երկրորդական ազգութեանց վրայ: շարքե ծածկ
էտեւ անոնց անհատաւոր խաղաղալու անուններն
եւ բնակավայրերը, որոնք տեղացեաց իսկ դուցե
թէ անձնաթիւ են: Պր. Դիրր միակողմանի էր:
Կարծեա թէ գիտմամբ ընտրած էր ամենէն խելճ
պոպոնք եւ «յոտ ինկաւ», վայրերու շէնքերը:
Թեպէտ իւր ճառասացութեան մէջ շեշտեց՝ որ
Հայերը կովկոսի ազգաց մէջէն գերեցեալութեան
կողմանէ առաջիններն են, սակայն անգին պատին
վրայ, ցուցաբերց հայու այնպիսի տիպեր եւ տա-
րազներ, որոնք մեզի շահագործել տուին ասորներու
առջեւ: Նշյալեւ եւ ցոյց տուաւ Ուղղակարի մէջ՝
Տիգրիսի եւ Կարսի ճամբուն վրայ, հայկական գեա-
նափոր շէնք մը, որուն վրայէն ձմաւ-ժամանակը՝
ձիաւոր ճամբորդներ կ'անցնին եղբր — առանց
խմանալու՝ որ իրենց ոտքերուն տակ բանաւոր եւ
անբան էակներ կը բնակին: Ուստի ոչինչ ասորե-
րութիւն քսեմափոնի երկու հազար ասորին աւելի
խաղաղ տեսած ու պատմածներէն: Բայց ասոնք
անշուշտ բացառութիւններ են, եւ այս տեսակ
բացառիկ բաներու վրայէն կարելի չէ ձեւել ու
շափել ազգի մ'ընդհանուր նկարագիրը կազմող
գծերն եւ քաղաքակրթութեան չափը: — Սակայն
պէտք ենք ըսել թէ տեղական տեսքերը շատ գե-
ղեցիկ էին, այսպէս (հայկականներէն միայն կը յի-
շենք խորհրդներ) ճորտի եւ Արտանուշտուի
գետախառնուրդը — հիւանայի տեսարան մը: ձի-
թեանց պարտեզ մը ճորտի եղբրը: ճորտի գետին
Ռուսաստանի սահման մոտեցը: Արգունի եւ Ար-
տանուշ քաղաքներուն տեսքերը: Պայքըլայի հո-
վարը: Տիպերուն մէջէն գէշ շէնք հայ Մե խիւ-
նի բու խուսթը, Համիշեցի (Թրքացած հայ),
Արդունիցի կաթողիկոսի հայ, Արգունիցիցի հայ
օրիորդ մը, եւ Անգրիկովկասի հայուհի մը: Հատ
մ'այլադգի եւ այլակրօն ազգաց գերեզմանաբարե-
րուն հետ ցոյց տուաւ: Պր. Դիրր անն շատ գեղե-
ցիկ հայկական խոսք մը, որուն մասին աւելցուց

ցիկ հայկական խոսք մը, որուն մասին աւելցուց
սա գիտողութիւնը: «Հայաստանի քաղաք
կողմերը կը գտնուին այսպիսի խաւքա-
րեր, եւ այս արուեստն հրաշակ երանքը
նշան եւ անիրաւ կերպով հաւան ուսած
ազգի մը բարձր քաղաքակրթութիւնն է»:
— Պր. Դիրր փակեց իւր ճառասացութիւնները:
յառաջաբանի պէս սկսող վերջաբանով մը, ցոյց տա-
լով կովկոսի արդի խառնուրդեանց պատճառները:
Ծ. Օր. Ֆրանսի Միլլէր՝ Խորհրդիկ հայ բանա-
դիւն-Խեանց: Գնահատելի ծառայութիւն մըն էր,
երբ Օր. Alice Stone Blackwell կը ձեռնարկէր,
անգլիական հասարակութեան մասշնչի ընել ըն-
տրելագոյն հայ տարերը, նախ թերթերու մէջ, եւ
այսպէս ամփոփելով իւր Armenian Poems գրքի մէջ,
որ արդէն ապագած է: Օր. Բլաքուել կը շարու-
նակէ իւր սկսած գործը: — Ուրիշ գործակից մ'ալ
կայ՝ նոյն ուղղութեամբ գործող, Օր. Ֆրանց Մի-
լլէր: Ասիկէ այտճ՝ երկու թարգմանութիւն ալ կը
հրատարակէ Բոստոնի «Armenia» ամսագրերը
(Vol. II. Nr. 2—3)՝ Թարգմանչիւն պատկերով:
Թարգմանութեանց մին Պէշիկթաշլիանն է («The
Lyre of the Virgin») եւ միւսը՝ Պ. Դուրեանն
(«My Pain»), Դրուած է նաեւ Պէշիկթաշլիանի
պատկերով՝ համառօտ կենսագրականով: Իսկ իւր
այս կողորն համար կ'ըստի թէ Տիգրիս Segon-
Weber նոյնը յայտնա արտասանած է գաղղիական
բեմին վրայէն: Օր. Միլլէր ճամբորդած է Արեւելք
եւ ծանօթ՝ հայ հասարակութեան: — Նոյն տեղ կը
գտնենք Blackwell ռաբիլ մէկ կտորը՝ Բաֆֆիի
«Վանայ լիճը», Թարգմանութիւնը յաջող են:

ԲՈՎԱՆԴԱԳՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԳՐԱՎԱՆ — Յայտնութիւն Յովհաննու. Ա. Նորա-
գիւտ ընագիրը: 1:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱՎԱՆ — Հին Հայոց տեղւոյ անուն-
ները: 7:

ԱՀԳՐԱՎԱՆ — Գերա Հայաքաղքի Դոմէական
ամրոցը — Հայկական Թանգարան: 8:

ՄԱՍԵՐԱԳՐԱՎԱՆ — Եղիշէ, քննական ուսումնասիրու-
թիւն: 13: — Յուցակ ծնագրաց Թարգմ. Բ.

Յուցակ ծնագրաց Առաջնորդարանին Թա-
րգմ. 18:

ԼԵՀՈՒՄԱՐԱՎԱՆ — Հայերէն եւ զօրաց լեզու-
ները. Ա. Հայերէն հարուստ դրութեան մասին
Նախակարգ հիտողութիւններ: 20: — Ստուգա-
բանական Կոտորուածութիւնը: 23:

ՄԱՍԵՐԱՄՈՍԱՎԱՆ — Ուղեցոյց ի Փոքր Ասիա եւ
ի Հայս: 26:

ԹՂԱՎԱԳՈՒԹԻՒՆ — Բացատրութիւն մը: 30:

ԱՅԼԵՒԵՆ

ՓԼԱՎԻՊՈՒՄԱՆ. 1. «Երկազայութիւն ի Բարձր Հայս»,
2. Մոսկովի «Չարախան Սուրբ Աստուածածին»,
Էլմիսածական Հայոց ուխտատեղիք: 3. Ջնկոց
մը. — Կովկասը եւ Կովկասցիները: 6. Օր. Փայաք
Միլլէր՝ Թարգմանչի հայաբանատեղութեանց: 31:

ՀՐԱՍՏՐԱՎԱՆԻ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՍՈՒ ԽՄԱՐԱԳՐ
4. ԲԱՓԱՅԵԼ Վ. ՊԱՐՈՆՅ

ՎԻԵՆՆԱ, ՄԻԹՐԱՐԻՈՆ 8 ՊԱՐԱՆ